
Стела Дерменджиева, Петя Събева/

Stela Dermendzhieva, Petya Sabeva

ГЕОГРАФСКАТА КУЛТУРА КАТО ОСНОВНА ЦЕЛ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Geographical Culture as Main Objective of Teaching Geography and Economics in the Secondary School

Significant changes occur in modern education. They are determined by the changes in society which has entered the epoch of information, globalization and increasing communications. Under these conditions the role of geography increases incredibly.

Geography examines the spatial diversity of life, human activity and role in the geographic environment. It plays a significant role in the scientific view of life. Very important ideas have been adopted, such as the wholeness of the world, the development in time and space of natural components and complexes, the geographic cover, their connection and determination. The investigation of geography is directed towards the development and formation of geographic culture as a component of general human culture.

The major components (essential indications) which are embraced by the content of the geographic culture and which are peculiar stages of its mastering are: geographic literacy, competence and behavioural models in geo-space. Their formation may be examined as the three goals of geographic teaching and they also include the formation of value orientation.

The mastering of geographic knowledge and geographic culture, the formation of skills, the development of cognitive abilities and efficient value attitude, ultimately contribute to achieving the general purpose of geographic teaching.

In the contemporary interpretation the essence of geographic culture is extended. One acknowledges the meaning of human culture as a means of formation of values, the possibility to get acquainted with the world, to establish harmonious relations with society and nature.

Geographic culture is perceived as a means of transforming the geographic environment as well as transforming people who form the geographic values.

Geographic culture is in the root of structuring the contents of modern geographic teaching. Its task is to establish human spiritual peace and to join it to the values of world civilization, to form the personality as a human, resident of the Earth, man-resident, man-creator, man-researcher, man of great moral culture.

...Никоя наука не дава да се разбере културната висота на дадена страна, както това прави географията ...дълг е на държавата да даде на географското обучение такава организация и тъй да разшири размерите му, щото чрез училищата народът да се научи и да опознае не само другите страни и народи, но и сам себе си.

Проф. Жеко Радев

Динамичният характер на обществените взаимоотношения, интервирани от сложните междудисциплинарни процеси, провокират коментари относно същността на понятието „географска култура” и вариантноста на евентуалното му дефиниране.

Глобализационният процес, протичащ в динамичния свят на информатизация и агресивна комуникация, поставя географията в ролята на основополагаща научна плоскост. Наред с древния ореол на философията и историята, и със скромната практико-приложна одежда на филологията.

Всеки процес на Земята протича в ареализирания квадрант от координатната система време/пространство. Това придава лидерстваща роля на географията като наука, изследваща териториалното разнообразие на живота и въздействието на социума върху географската среда. Този, който провокира значението на научния светоглед. На тези, които усвояват идеите за целостта на света, за неговата хорологично-хронологична биография, написана след активното отношение на многофакторната интервенция, предопределила и начертала посоката за формирането на пространствената (географската) култура.

Ретроспективният поглед върху това понятие ни задължава да се задълбочим почтителнонаучно в изясняване на термини и научен генезис.

Могат да се намерят множество определения за същността на географията като наука. Въпреки че някои от тях на пръв поглед са взаимоизключващи се, в повечето случаи те взаимно се допълват, тъй като авторите поставят акценти на едни или други нейни важни особености. Нито едно научно определение не може достатъчно пълно да разкрие същността на географията. Сред най-кратките определения е следното: „Географията е наука за геосистемите”. В него се дава пряко описание за обекта на изследване на науката. Друго кратко определение е: „Географията е комплекс от тясно свързани науки, обхващащи физичес-

ката и икономическата география”. Друго определение: „Географията е система от обществени и естествени науки, изучаващи природните и производствено-териториалните комплекси и техните компоненти”. Едно от новите определения е: „Географията е система от естествени и обществени физикогеографски и икономогеографски науки, изучаващи географската обвивка на Земята, природните и производствено-териториалните комплекси и техните компоненти”.

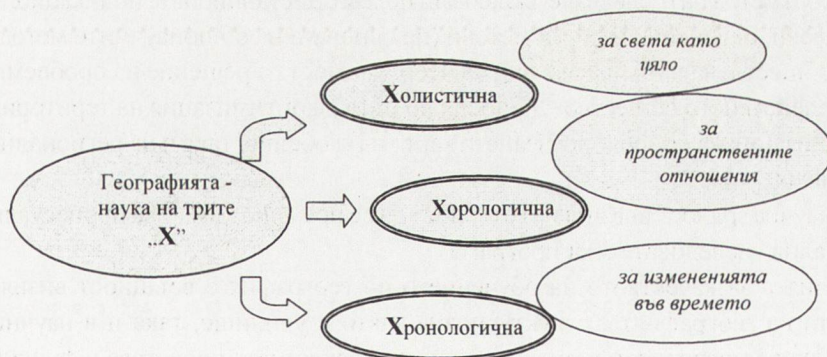
В края на 80-те години на XX в. се разкрива единен обект на географската наука, а именно географската обвивка. В определенията от този период се посочва, че географията е наука, изучаваща повърхността на Земята и онези вещества, които в съвкупност образуват географската обвивка. След 90-те години едно от най-популярните определения за географията е: „Географията е природно-обществена наука, която изследва пространствената диференциация на земната природа и пространствената организация на обществото на три равнища: глобално, регионално и локално”.

Съвременната география дава отговор на въпросите: Къде и какво се намира? Защо е там? Защо е такова? В днешен контекст определението гласи: „Тя е една природно-обществена наука, която изучава природно-териториалните и обществени системи на различни равнища”.

Знанията, които дава науката география, са комплексни и системни. Системата е съвкупност от множество елементи, компоненти и подсистеми с връзки и зависимости между тях, които обуславят нейната цялост. Основните свойства на системата са: цялостност, структурност, връзки със средата и функционалност. Поради сложността на знанията, които дава науката география, отдавна се спори каква част от тях трябва да притежава образованият човек. Отговорите са различни.

На базата на своя обект и предмет географията с основание се нарича науката на трите „X”:

Фигура 1

Съвременната география е извънредно сложно структурирана система от науки, всяка от които изучава свои закономерности и разработва свои теории. Карастоянов и Петров (1995) я представят в 5 основни географски блока:

- ↓ общи (комплексни);
- ↓ природни;
- ↓ обществени;
- ↓ регионални;
- ↓ теоретични.

Посоченото изследване на практика обобщава приноса на редица класически и съвременни изследователи в областта на теоретичната география. Много по-общ поглед върху посочената проблематика представя Русев (2005), който смята, че:

↓ в зависимост от пространствения обхват на обекта на изследване, географията условно може да се раздели на глобална и регионална,

↓ а от гледна точка на голямото разнообразие при дефинирането на нейния конкретен предмет се диференцира в многобройни клонове и направления.

Обикновено географията се възприема като *междинна наука*, формираща се на границата между естествения (природен) и обществения блок науки и служи като своеобразен мост между тях. Поради това има *синтезиращ и интегриращ* потенциал. Неин *обект* за изучаване е средата на общественото развитие (ойкумена), т.е. географската среда и общественото производство, а методологическата ѝ основа – пространственият (хорологичен) принцип.

За да се класифицира днес мястото на географията от особена важност е да се определи *научният ѝ център*. Съвременен център на географията се явява проблемът за териториалната организация на обществото. За интегрирането на географията около този център има много основания:

✓ единен обект, организиран под въздействие на взаимодействието природа-общество във вид на териториални природно-социално-икономически системи;

✓ единен предмет на изследване във вид на изучаването на процесите в териториални природно-социално-икономическата система и нейните елементи;

✓ общ метод на изследване, включващ полеви, дистанционни, индикационни, картографски, балансови и други методи (на основата на общонаучните методи);

✓ обществена поръчка във вид на необходимост от решение на проблемите на взаимодействието общество – природа по пътя на оптимизация на териториалната организация на природоползването както на глобално, така и на регионално и локално ниво;

✓ научна зрялост във вид на готовност да се премине към нова процесуално-териториална изследователска програма

Визията за качеството на обучението по география е всъщност визия за развитието на географията, структурирана както в училище, така и в научните дисциплини в университетското образование. Адекватната представа и функцио-

налните „схеми“ за неговото управление предпоставят синхронизирането на образователни реалности с устойчивото развитие на образователната система в съответствие с потребностите.

Сред тези фактори могат да бъдат открити:

✎ Особености на **образователната система в България**, произтичащи от влиянието на традицията и на съвременното състояние на обучението по география. По традиция учебните предмети се представят системно и такова е усвояването им в средното училище. Това важи и за географията. От последните 10 години е налице органичната връзка между география и икономика, дало отражение на първо място само в наименованието на учебната дисциплина, включена в КОО на учебния план. Но дали трябва да твърдим, че това е направено и в съдържателно отношение при учебния предмет *география и икономика*? Със сигурност може да се каже, че междупредметните връзки на учебните дисциплини са оставени на втори план.

✎ Ключов фактор е и **наличието на Държавни образователни изисквания за учебно съдържание и Държавни образователни изисквания за оценяване по география**. Функционирането влияе върху броя, спецификата и функциите на индикаторите за качество на обучението по география.

✎ От учебните програми, учебниците и учебните помагала – атласи, контурни карти, учебни тетрадки, макар и непряко, зависят качеството на учебно-възпитателния процес по география; спецификата на изучаване на географските знания, умения, компетенции.

✎ Не по-малка роля има геопространственият контекст на обучението по география. Не се нуждае от доказване твърдението, че е нужно да се отчита влиянието на фактори като:

- вид на селището (село, малък град, град-областен център, столица),
- вид на училището – общообразователно училище, профилирана гимназия и професионално училище; държавно или частно училище;
- подбор на учениците – със състезателен изпит или без състезателен изпит, и др.

✎ Интегрирането на новите информационни и комуникационни технологии в обучението по география играе ролята на фактор, който довежда до смяна на образователната парадигма. Обогащането на начините за общуване в рамките на интеракция, нарастването на възможностите да се организира и осъществява общуване в рамките на обучението по география диктуват вида, съдържанието и функциите на показателите за качество на обучението по география.

В съвременното образование настъпват значителни изменения, обусловени от коренните промени в обществото, което на прага на XXI в. встъпи в епохата на информатизация, глобализация и нарастваща комуникация. В тези условия ролята на училищната география нараства неимоверно. Днес в образователните системи на много страни се констатира т.нар. *„географски ренесанс“* – интересът към

географията се възражда и проявява в различни форми. Причините? Отговорът вероятно трябва да се потърси в същността на самата наука.... В географията се съчетават неуловимата романтика на непознатото с особен, дълбоко научен поглед към света. Синтезът на всички полиобектни аспекти на научните търсения характеризира съвременното ѝ развитие като наука. Достиженията ѝ позволяват да се изработи базисната основа на географската картина на света като част от общонаучната такава. На международно ниво *ролята на географията* заедно с философията, историята и чуждите езици е призната като един от основните общообразователни предмети.

Основно по география учениците изучават *пространственото разнообразие* на живота и дейността на хората и ролята на човека в географската среда. Географията, наред с другите учебни предмети, играе съществена роля в *научния* светоглед на учащите се. Изучавайки география, учениците усвояват такива важни *идеи* като целостта на света, развитието във времето и пространството на природните компоненти и комплекси, на географската обвивка, тяхната взаимосвързаност и взаимообусловеност. Изучаването на географията е насочено към развитие и формиране у учениците на *географска култура* като съставна част на общата култура на човека.

За понятието „*култура*” съществуват много определения. То се третира толкова широко, че покрива всички дефиниции.

Още през 1953 г. Кръбер и Клъкхън в книгата си „Култура” изброяват 150 определения на понятието „култура”. Общото между тях е културата като „*човешко поведение*”, което се управлява от комуникации, материализира се в символи, убеждения, които служат, от една страна, за запазване на обществото, а от друга – водят до неговата промяна. Думата „култура” е от латински произход – *cultura* и първоначално е била използвана за означаване на дейностите, свързани с обработката на земята, облагородяването на почвата с цел нейното обогатяване и подобряване, с цялостното преобразуване на природата. Това смислово значение се е запазило и до днес като обработка, култивиране, облагородяване, а в по-широк смисъл и като възпитание, образование, развитие, почитание, духовно усъвършенстване. За пръв път Цицерон обосновава в теоретичен смисъл термина „култура” в „Тускулански диспути” (45 г. пр.н.е.), като го използва за обозначаване на духовно развитие, възпитание. Той пренася значението от обработването и култивирането на земята към духовното, разбирането на културата се свързва с духа и духовността на човека.

Днешното разбиране за „*култура*” може да се отнесе по съдържание повече към „*cultus*”, което означава обработвам, грижа се, тъй като то включва както процеса на отглеждане, подготвяне, оформяне, въздействие, култивиране, така и резултата в най-широк житейски план – правенето на нещо по-съвършено, привеждането му в завършен вид. При такова тълкуване на термина може да се постигне по-голяма прецизност и при историко-типологичния му смисъл и системата от

понятия („рицарско“, „придворно“ и др.), които отразяват поведението и възпитанието на феодалното съсловие.

През XVII и XVIII в. думата култура има самостоятелно съдържание и терминологично съществуване, което се свързва със сътвореното от човека като противовес и контрапункт на естественото, природното. Според Дж. Бриджис в по-нататъшната интерпретация на понятието „култура“ през XVIII в. се обособяват две линии: първата извежда на преден план възпитанието на човека (Пуфендорф, Русо, Кант), а втората разглежда културата върху основата на философията на историята (Монтескьо, Босюе, Волтер, частично Русо и най-вече Хердер).

По това време възниква и се утвърждава и понятието „цивилизация“, което означава граждански, държавен.

Независимо от многобройните определения на културата, които съществуват в научната литература, надхвърлящи 250 на брой днес, може да се приведе даденото преди повече от век (1871 г.) определение на Е. Б. Тайлър, което дава представа за нейната същност: *„Културата – или цивилизацията – в широкия етнографски смисъл представлява колекция от знанията, вярванията, изкуствата, нравите, законите, обичаите и някои особености и привички, усвоени от човека като член на обществото“*.

Значенията на понятието „култура“ в съвременен план са многопластови, но в най-общи линии те се групират около две линии – **съзнание** (духовни ценности – нравствени, религиозни, естетически) и **поведение** (материализирани резултати чрез продукти на човешката дейност, обичаи, традиции, ритуали, постъпки и действия).

Тя може да се разглежда в по-общ смисъл като **специфичен начин на организация** и развитие на човешката дейност, представена в продуктите на материалния и духовния труд, в **системата от социални норми** и учреждения, в духовните ценности и символи, в съвкупните отношения на хората към природата, помежду си и към самите себе си.

Още по-конкретно тя характеризира **особеностите на поведението, съзнанието и дейността на хората** в различните сфери на обществения живот (култура на бита, на труда, художествена, политическа, екологическа, религиозна и др.). В културата може да се фиксира **начинът на живот** на отделния индивид (лична култура), на социалната група, прослойка или класа или на обществото като цяло на даден етап от неговото развитие.

Можем да направим извода, че културата по своята същност е едновременно **процес и резултат**, защото, от една страна тя е проявление и създаване на нови ценности, а, от друга, тя самата е съвкупност от материални и духовни ценности. Все по-често се налага мнението, че културата е характерния за определена човешка група начин на живот, специфичните ценности и норми, които свързват нейните членове. Тя включва както самия процес на изграждане на тези ценности и норми, така и техния материален израз под формата на митология, религия, наука, изкуство, философия и т.н.

Културата се проявява в личността посредством нейното проектиране в бъдещето чрез ценностната ориентация, интересите, чувствата разума. Развитието и формирането на тези качества на ученика става в резултат от съдържанието на учебния предмет.

Географията изначално носи в себе си огромен **културологичен и хуманистичен потенциал**, доколкото изучава пространствения аспект на човешката дейност, ролята на човека в географската среда.

Съвременната **географска среда** е динамична и променлива и изисква от всеки проявление на такива качества като отговорност за своята дейност, осмисляне на поведението в географската среда, творческо усвояване на пространството, способност да се разбира и оценява културното разнообразие. Учениците чрез географията се учат да разбират хората от другата култура, своето място и роля в обкръжаващата действителност.

Географските знания са специфични и служат да се разбере разнообразието на света, да се види, разбере и оцени сложната система на взаимовръзките между хората и територията.

В. Котляков изказва мнението, че „една от функциите на обществото е разпространението на **информацията**, а така също и възпитаване на в **географска култура** на различните групи хора. Географската култура за разлика от географската наука (интернационална по същество) е част от културата на един или друг народ, или нация. Тя включва културата на взаимодействие с природата, култура на международните отношения, етнокултура, регионална култура на труда и е тясно свързана с местната природа, с историко-географската обстановка, с традициите на народа” (3, с. 143).

На съвременния етап на развитие на обществото ролята на географията във формирането на общата култура на личността нараства. Овластяването на географската култура произтича както в процеса на личното взаимодействие със света, така и в процеса на целенасоченото обучение.

Тълкуването на понятието географска култура е направено преди повече от две десетилетия от В. П. Максаковски. Овластяване на географската картина на света, формиране на географско мислене, изграждане на специфични умения и овладяване на езика на географията – термини, географски имена и др., са основните й компоненти (5, с. 257).

Максаковски характеризира съвременния етап на реформата на училищната география, разглеждайки **културологичната концепция**, разкриващ същността на културологическия подход и утвърждава, че в основите на новите учебни програми трябва да бъде положена представата за географската култура.

Географски грамотният човек разбира взаимовръзката и взаимозависимостта между територията и природата, хората и тяхната стопанска дейност.

Според Максаковски „Повишавайки **културологичното направление** в съдържанието на училищната география се способства за развитието в личността

на географско мислене, усвояване на географска картина на света, овладяване на методите на познание, езика на географската наука..... Само човек, притежаващ географска култура, може да разбере величието и красотата на природата като източник на духовна сила и нравственост” (5, 254-255).

М. Маноилова, Л. Цанкова, Р. Гайтанджиева и др. приемат изграждането на географската култура на учениците за *главна цел* на географското образование в средното училище.

Според Р. Гайтанджиева ”...формиране основите на географската култура на учениците като част от тяхната обща култура, за разбиране и за разумна дейност в географското пространство (геопространството) на всички нива: глобално, регионално (национално) и локално”.

Три са основните компоненти (съществени признаци), които съдържанието на географската култура обхваща и които представляват своеобразни степени на нейното овладяване:

- *географска грамотност;*
- *географска компетентност;*
- *модели на поведение в геопространството.*

Тяхното формиране се разглежда като три подцели (основни задачи) на географското образование, към които се включва още и формирането на ценностна ориентация (2, 123-126).

Усвояването на географски знания и географска култура, изграждането на умения и развитието на познавателни способности и в крайна сметка на действено ценностно отношение допринасят за постигане на концептуалната цел на географското образование.

В съвременна интерпретация същността на географската култура се разширява. Признава се значението на общочовешката култура като средство за формиране на ценности, възможността да се опознава света, да се намери място в него, да се установят хармонични отношения със себе си, с природата и с всичко, което ни заобикаля.

Географската култура е *резултат* на педагогическо взаимодействие, съвкупност от обективни и субективни характеристики, в основата на които стои ценностното отношение към обкръжаващата ни действителност.

Географската култура се възприема като *способ* за преобразуването както на географската среда, така и на самите нас като формиращи географските ценности.

Таблица 1

Автор	Твърдение
В. П. Максаковски	Географската култура е част от общата култура и включва четири основни компоненти: <ul style="list-style-type: none"> • Географска картина на света • Географско мислене • Методи на географията • Език на географията
И. И. Баринова и А. Г. Бондарев	Географската култура съдържа следните компоненти: мотиви за обществено-географска дейност; планиране на дейността; обществена географска активност и самоконтрол.
Д. Кънчев	Целта на обучението по география е да се изгради научно-обективна географска картина на родния край, страната и света, в който живеем...
Ф. Пинчмъл	Географското образование е част от общата система на образование и има за цел да помогне на учениците да разберат пространствените взаимоотношения на земната повърхност и характера на нейното усвояване от човека.
Р. Гайтанджиева	Съдържанието на географската култура включва три основни компонента: географска грамотност; географска компетентност и модели на поведение. Те формират подделите на географското образование.

Географската култура се характеризира със следното:

Фигура 2

Географската обвивка е своеобразна материална цялостна система, състоящата се от взаимодействащи геосфери. Всичко в тази система се намира в движение, изменение и развитие. Взаимодействието се проявява чрез обмен на вещества и енергия. Структурата е нееднородна, съставлящите я (зонални и а зонални природни комплекси) имат специфични особености и общи закономерности на развитие.

Изучавайки география, учениците осъзнават, че географската обвивка е саморазвиваща система, която се изменя във времето и пространството вследствие на вътрешни и външни източници на енергия.

Значителна част в развитието на географската култура има и *взаимоотношението* „природа – общество“, което има следните аспекти:

- ▶ човекът като биосоциално същество се разглежда като част от биосферата (природата като цяло) и като част от обществото;
- ▶ природните условия и ресурси и тяхното влияние върху стопанската дейност;
- ▶ ролята на природата върху териториалното разположение на населението и стопанството;
- ▶ антропогенната дейност – като основен фактор за развитие.

Географската култура стои в основата на структурирането на съдържанието на съвременното училищно географско образование. Има за задача да изгради духовния мир на всеки ученик и да го приобщи към ценностите на световната цивилизация, да формира личността на ученика като човек, жител на планетата Земя, човек – гражданин, човек – създател, човек – изследовател, човек с висока нравствена култура.

Географската култура на 11–18-годишния ученик в информационното общество на XXI в. като „част от общата култура за разбиране и разумна дейност в географското пространство“ – реално и (или) киберпространство (Burniske, 2000) всъщност е географска информационна (дигитална) култура и означава „степената на индивидуално съвършенство при работа с необходимата географска информация: получаване, декодиране, запазване, преработване, систематизиране, създаване на ново знание, предаването му под формата на информация и практическото му използване“ (Attwell, 2000) (по 1).

Разбирането за географската култура като поведение в реалното и в киберпространството предполага обучение, което осигурява едновременно въздействие върху повече сензорни системи при използване както на традиционни носители на информация (учебници, карти, ...), така и нови ИКТ.

В контекста на мултисензорното обучение се виждат различните роли и възможности на съвременните информационно-комуникационни технологии и на мултимедийните продукти в съдържателно-процесуалната част от технологията.

Географската култура се формира и прилага в адекватна собствена учебна среда, която се състои от различни инструменти, които се използват при (за) учене.

Те се основават на „социалния софтуеър“, разбиран като „софтуеърът, който позволява на хората да се срещат, да се свързват, да си сътрудничат, като използват компютърна мрежа“.

Базисно понятие – ключов компонент на географската култура, който лежи в основата на научните знания, достигнати и проверени в хода на изследователската и приложната научна дейност в областта на съвременната география и репродуцира представата на човека за природата и обществото, е географската картина на света.

В. С. Преображенски отбелязва, че „географската картина на света не е просто съчетание на континентите и човека, на света и човека, тя е осъзнаване на мястото на човека в света. Бъдещето е в това“.

Какво всъщност включва понятието „научна картина на света“? Тя се разбира като систематизирана и цялостна представа за света във вид на съвкупност от фундаментални концепции на съвременната наука, които имат както приложно, така и теоретично и философско значение. Успоредно с общонаучната картина на света съществуват отделни частнонаучни картини. Всяка от тях отразява не целия свят, а само тази част от него, която е наблюдаема от позицията на конкретната наука.

Терминът „картина на света“ се появява в края на XIX в. в смисъл на физическа картина.

След оживени дискусии на съвременния етап се налага нов статус на понятието „научна картина на света“ като част от мирогледа и общата култура.

Общопризнато е, че научната картина на света не е нищо друго освен образ на света и като такъв той, разбира се, е субективен, т.е. зависи от нивото на знания за света като цяло. Картината на света като образ се явява само част, елемент от мирогледа, под който се разбира знание за света, допълнено с ценностна ориентация, принципи, позиции. В този смисъл картината на света има определено място в живота. Тя може да бъде освен научна, още и митологична, религиозна, традиционна, лъжлива или правилна. Картината на света има не само общ вид, но и частни форми.

Такава е и географската картина на света. Като всички останали тя се развива. Различните поколения хора имат различна географска картина за света. Тя е своеобразна и многостранна. Явява се цялостна представа за света в неговата пространствено-времева неповторима определеност. Съдържа множество елементи от физическата, биологичната и др. частнонаучни картини за света, но не съвпада напълно с тях.

Многообразието на функциите на географската картина на света идва оттам, че от една страна, тя се явява част от общочовешката култура, а от друга – изходна база на географското познание, в която се изразява представата на човека за природата и обществото, неговото отношение към тях. Поради междинното положение на самата наука географската картина на света е съставна както на естествено-научната, така и на обществено-научната картина на света (7, 72-110).

За всеки един от нас светът е различен. Безличен, за духовно ошетените, и безкрайно провокативен за вечно търсещите. В този смисъл географската картина на България е осъвременено копие на историческото ни битие. Тя е онази рамка, която ареализира духовните ни нагласи.

Макар че те не могат да бъдат картографирани и експлицитно заявени, влизат в общоприетите рамки на българската образователна стратегия. Тя изпитва общественото вълнение на душевното ни неспокойство и живителната надежда за по-добро бъдеще. Настоящият характер на образователно-административните процеси в България е обявен от романтично-прагматичното противоборство на исторически сложилите се процеси. Те предполагат съвременната картина.

Географската култура е потенциален лакмус на съвременното българско образование. Неговото цветово насищане е индикаторът на надеждата. И на романтично-носталгичното убеждение, че традициите предполагат просперитет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелова-Ганчева, Д. Тренингова програма „образователни информационно-комуникационни технологии в обучението по география“. – География 21, 2007, № 2, 23–30.
2. Гайтанджиева, Р. Стратегия на географското образование в средното общообразователно училище при новите реалности. С., ИК Анубис, 2000.
3. Котляков, В. М. Избранные сочинения. Кн. 3: География в меняющемся мире. М., 2001.
4. Максаковский, В. О понятии „географическая культура“. – Сов. педагогика, 1981, № 1.
5. Максаковский, В. П. Географическая культура: учебное пособие для студентов вузов. Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. М., 1998.
6. Наука и искусство географии. Спектр взглядов ученых СССР и США. Съст. В. В. Анненкова, Дж. Д. Демко. М., 1989.
7. Преображенский, В. С. Поиск в географии. М., Просвещение, 1986.
8. Саушкин, Ю. Г. Очерци по история и методология на географската наука. С., 1979.
9. Burniske, R. W. Literacy in the Cyberage. Composing Ourselves Online. SkyLight Training and Publishing Inc., 2000.
10. Attwell, G. Personal Learning Environment, 2000.